

УДК 821.161.2-1.09

Сінченко О.Д., молодший науковий співробітник Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка Національної академії наук України

Мариністичні мотиви в поезії Богдана-Ігоря Антонича і Святослава Гординського

У статті проведено аналіз мариністичних мотивів у поезії західноукраїнських письменників Б.-І. Антонича та С. Гординського.

The article is based upon the analysis of the marine motives in the verse by West Ukrainian poets B.-I. Antonych and S. Hordynsky.

В українській поезії 20-30-х років ХХ століття мариністичні мотиви розробляються під впливом сильного романтичного струменя, особливо це стосується поезії О. Влизька та Ю. Яновського. На Західній Україні, де поезія розвивається в західноєвропейському контексті, мариністика характерна для творчості Б.-І. Антонича, Св. Гординського та ін. Захоплення “моряцькою поезією” Б.-І. Антонич назвав масовим явищем у колі західноукраїнської інтелігенції і причину цьому вбачає у “втечі від своєї дійсності в казку”. Водночас, попри зовнішню подібність у поезії вказаних письменників, спостерігається деяка розбіжність із загальною романтичною тенденцією часу.

Творчість Богдана-Ігоря Антонича та Святослава Гординського якісно вирізняється на тлі західноукраїнської поезії. Обидва інтелектуали з добрим знанням європейської культури, філігранні у версифікації й заглиблені у природу слова, в поезії націлені на модерність і світобудування, вони прагнуть до нової виражальності, в якій мариністика займає осібне місце.

Б.-І. Антонич у статті “Як розуміти поезію” (1935), відповідаючи уявному кореспондентові, зазначає: “Взагалі ці моряцькі вірші (“Океанія”, “Арктика”, “Проповідь до риб” тощо) не мають нічого спільного з модерними тепер під знаком Влизька моряцькими мотивами (я назвав би це: моряцький крицевізм або дредноутизм)”. В мене скоріше, так сказати б, океаністичні вірші. Поет, намагаючись сягнути до дна, до самого кореня, до ядра, углиб природи, зустрічає воду, море (море саме в собі) як правічну царину природи” [2; 520]. Дистанціювання від поезії О. Влизька, на той час одного з найпопулярніших східноукраїнських поетів, не випадкове, оскільки Антонич пропонує концептуально іншу поетичну візію моря, де романтичний шал, “крицевізм”, розчиняється в глибинних рівнях поетичної свідомості. Він прагне мовою метафорики розкрити внутрішню форму світу,

дійти до “праречі”, до стану, коли, за словами Г. Башляра, “людина виражала землю, небо, воду. Людина була словом цього макроантропоса – дивовижного тіла землі. В космічних мріях землі світ був тілом людини, дивився очима людини, дихав груддю людини, говорив голосом людини” [3; 9]. Водночас людина позбавлена відмежованості від світу, тому, хоча буттєвість поезії, за Антоничем, унезалежена від людини, людина залишається медіатором її матеріалізації, омовлення, а, відповідно, оприсутнення в людській екзистенції.

Поет прагне вирватися за “дійсності вузької межі”. Час і простір людського існування переходять у філософські категорії, де розкривається онтологічний характер людської присутності у світі, антропоцентричні й логоцентричні установки руйнуються в біомасі матеріального хаосу, що постійно відновлюється і руйнується, постаючи у видозмінених формах. Поет прагне подолати формальний характер людського пізнання, прорватися в екстатичну сферу почування й досягнути зміст творення, силу народження й функціонування біосу. Як каже В. Лісовий, “домінантою світосприймання Б.-І. Антонича не є бачення світу як сталої, гармонійної упорядкованої будови (як це бачимо, скажімо, у Піфагора, Данте, Гегеля та ін). У його поезії наголос зміщено на внутрішню напругу явищ – напругу, що породжує все розмаїття видимого світу, його “буяння” [5; 95].

В екстатичній уяві Антонича вибудовується міфологічна візія позаісторичного існування:

Я жив тут. В неоліті... може, ще давніше...

Мої малюнки буйволів замазав місяць.

[1; 142].

У ньому руйнуються межі між природним і надприродним, часом і простором. Це веде до прагнення пересотворення світу, його переназивання в собі. Тому космогонія стає складовою авторської поетичної системи, де центральне уявлення – постання усього суцього з води. Най-

показовішим тому прикладом є вірш “Балада про пророка Йону”, в якому рецепція біблійного персонажа трансформується у міфологему постановня світу.

Цікаво, що у своїх фантазмагоричних візіях Антонич зберігає певну лінійну послідовність, не характерну для міфологічної свідомості, але означає її інверсійним характером:

Земля в орбіті завертається назад.

У молодість свою, в примарний сон праречі.

Щаблями пройденими повертаю дні

природи в мряковиння й первнів перші шуми.

[1; 125].

Саме у моряцькій безодні Антонич і віднаходить свободу “праречі”, незаангажовану сприйняттям. Водна стихія перманентно еволюціонує в поетичній свідомості від романтичних захоплень поетикою пригод і моряцьких подорожей у поезії “Привітання життя” до пошуку онтологічних передумов появи світу, де свідомість поета переходить у нову якість, якщо можна так сказати, якість “рослинності”, позбавленості логоцентричного начала.

У Святослава Гординського моряцька тематика є наскрізною. Найбільше вона знайшла відображення у циклі “Шторм і штилі” (1936), де море поет осмислює у романтичному ключі.

Гординський вважає, що правдивий поет розкриває нам таємниці буття, які дуже часто йому самому не цілком відомі чи зрозумілі. Вони заховані глибоко у душі його, він їх відчуває як “хімерні мрії, сни, скалки натхнень”. Поет шукає “слів на дні своїх глибин”, щоб розшифрувати ці тайни, розкрити нам їх зміст і передати його не розумово, а чуттям, інтуїцією, поетичною синтезою”[див.: 5]. Гординський, як і Антонич, прагне надати зображенню моря нового значення, але, на відміну від останнього, тяжіє до антропоцентризму. Наприклад, у його поезії море ізоморфно ототожнюється з вольовою атрибутикою людини:

Де межі моря і людських хотінь?

Зачарування стихією сугестує постановня незвіданих для людського духу сил, а море в поетичному уявленні автора співмірне людській безодні.

Гординський поетизує моряцьке життя й побут, закликає читача відчутти:

....як пахне у портах мазут

Або смоли солодко-млявий запах!”

[4; 100].

Автор дає зрозуміти, що без конкретики запахів, рухів, звуків морська стихія залишається недосяжною для уяви. Але хвацьке захоплення екзотикою моряцького життя водночас оголює людську самотність, бо море, межі якого непідвладні фізіологічному осяганню, загострює відчуття обмеженості людського життєвого лету.

Тому моряцький вагабундизм є спробою вирватися за вузькі межі людської просторовості до того безмежжя, де

...надходить вічність. Глибина

Глибішає, росте ще даліше далеч,

А висота ще вище. Це вона

Тривожить серце буйне і зухвале.

[4; 100].

Романтичні мотиви щораз виринають, коли море поетом зображується як тло людських переживань, атрибут втечі від буденного. Психофізіологічні переживання дійсної присутності моря, його просторового рефлексивного осягання і ототожнення духовної стихії з силою моря переходять у вертикальні проекції, що порушують часові чинники:

Може, десь за темною водою

Я своє минуле віднайду.

Нерідко поет намагається вийти за межі реальності, яка притлумлює його глибинне відання, щоб осягнути позачася, позалюдську сутність, невловну для інтелігібельного осягання: мотив “вчування”, “вслухання” в речі, стихії якнайбільше споріднює поетичне мислення Гординського з Антоничем.

У той безрухий час, що в тиші закотвичивсь,

Все шумовиння днів із уст своїх зітри

І слухай, як душі збезвітрілих вітрил

Торкнулась вічність.

[4; 90].

Водночас Гординський, на відміну від Антонича, руйнує побутування міфу як концепту доісторичного мислення, намагається перенести його в площину індивідуального мислетворення. Він омертвляє природу, позбавляючи її іманентного сенсу, і вона постає такою, якою її бачить індивід. Митець пересотворює природу, її творення йде з його ества, незважаючи на те, що людина – “теж частка механізму сонячної системи”. Це зумовлено тим, що й сама природа потребує, щоб її виголошували, надавали їй сенсу. Та її номінування – міф, що зникає разом зі смертю людини:

...коли відійду я,

На хвилину, або назавжди?

Тоді і сонце і море

Залишаться розпачливо самотніми

І навіть не знатимуть

Про своє існування:

Сонце буде кривавитися без мети,

Щодня розбиваючи свою голову

Об бронзовий обруч обрїю,

А океан безпотрібно

Переливатиме свої безформні води,

Гойдаючи безмовні і бездушні риби,

Безсилі розуміти, страждати, захоплюватися

Сонцем і океаном.

[5; 209].

Гординського й Антонича споріднює, перш за все, саме ставлення до поезії, внутрішнє переживання дійсності. Проте коли Антонич намагається витворити за допомогою метафорики нову реальність, віднайти нові зв'язки між речами, руйнуючи автоматизацію їх рецепції, і створити новий смислопростір світу, то Гординський все ж із обережністю ставиться до речі, не порушуючи її логічної детермінації в системі фізичної картини світу. Його мариністична поезія – антропоцентрична, природа в ній підпорядкована

логосу й номінації. Людина, за Гординським, у сприйнятті дійсності виходить із власних інтенцій, творить суб'єктивну картину світу, що триває доти, допоки існує індивід. В Антонича, навпаки, вона підвладна природі як субстанції, що керує її думками й навіть поезію. Водночас сама природа стає суб'єктом сприйняття. Онтологічна заглибленість його поезії персоналізує світ, у якому гіпертрофоване людське “я” зникає, розчиняючись у гармонійному побутуванні Всесвіту.

Література

1. Антонич Б.-І. Твори. – К.: Дніпро, 1998.
2. Антонич Б.-І. Як розуміти поезію // Антонич Б.-І. Твори. – К.: Дніпро, 1998.
3. Башляр Г. Вода и грезы. – М., 1998.
4. Гординський Св. І переливи барв, і динамічність ліній...: Вірші і поеми. – Л., 1990.
5. Гординський Св. Колір і ритми: Поезії. Переклади. – К.: Час, 1997.
6. Лісовий В. Б.-І. Антонич // Генеза. – 1994. – № 1.